

ترجمه‌ای تکراری و تغییر نام یافته از کتاب بوطیقا و سیاست در شاهنامه

اسجاد آیدنلو*

محققان حوزه شاهنامه پژوهی پیش می‌آید که آیا این کتاب در همان تابستان سال ۱۳۹۳ به نشر هرمس داده شده و هفت سال در نوبت چاپ و انتشار بوده و در اسفندماه سال ۱۴۰۰ عرضه شده است؟ و یا اینکه اصل ترجمه در آن تاریخ (تابستان ۱۳۹۳) به پایان رسیده و مترجم ارجمند آن را در یکی دو سال گذشته به ناشر سپرده‌اند که در اواخر سال ۱۴۰۰ منتشر شده است؟ پاسخ هرچه باشد درباره این ترجمه و چاپ آن، دو نکته درخور نقد بسیار مهم هست که به ترتیب اهمیت طرح می‌شود.

نخست و مهم‌تر اینکه نام کتاب دکتر امیدسالار در ترجمه جدید آن تغییر یافته است. چنان‌که در مشخصات متن انگلیسی کتاب می‌بینیم نام آن *Poetic and Politics of Iran's National epic, The Shahnameh* است و ترجمه درست آن - همان‌گونه که پیش‌تر در برگردان آقای اصلانی و خانم پورتنقی هم آمده - بوطیقا و سیاست در شاهنامه است. نام اصلی و فرعی: از سیاحت در یک حماسه (منطق روایی و وحدت هنری در شاهنامه) که مترجم گرامی برای ترجمه دوم کتاب داده‌اند در اصل انگلیسی کتاب نیست و ساخته / انتخاب خود ایشان و قطعاً خلاف روش درست ترجمه است. نگارنده با کسب اجازه از مترجم محترم، انتشارات معتبر و خوش نام هرمس و همه خوانندگان فرهیخته و با هزاران بار پوزش و شرمساری، تغییر نام کتاب را در ترجمه فارسی دوم «گمراه کردن و فریب دادن خوانندگان» و «بی‌توجهی به وقت» و البته در مرتبه فروتز «هزینه‌کرد» آنها می‌داند چون با این کار چنین وانمود می‌شود که کتاب جدیدی از دکتر امیدسالار از انگلیسی به فارسی ترجمه و چاپ شده است چنان‌که خود نگارنده نیز با همین تصور کتاب را مشتاقانه خریدم و پس از دیدن آن بود که دریافتم کار تکراری است و نام آن به نادرست عوض شده است. متأسفانه تغییر نام اصلی کتاب‌ها در ترجمه‌های مجدد - که تکرار و تأکید می‌کنم موجب فریب خوانندگان (اعم از علاقه‌مندان و محققان) می‌شود - در یکی دو سال اخیر نمود بیشتری یافته است و

از سیاحت در یک حماسه (منطق روایی و وحدت هنری در شاهنامه). محمود امیدسالار. ترجمه مصطفی حسینی. تهران: هرمس، ۱۴۰۰. ۳۲۹ ص. ۱۱۰۰۰۰۰ ریال.

در آخرین هفته اسفندماه سال ۱۴۰۰ کتابی با این نام و مشخصات از سوی نشر هرمس منتشر شد: از سیاحت در یک حماسه (منطق روایی و وحدت هنری در شاهنامه)، نوشته دکتر محمود امیدسالار و ترجمه دکتر مصطفی حسینی. چون کتاب درباره فردوسی و شاهنامه و اثر شاهنامه شناس محقق و دانشور، دکتر امیدسالار بود بی‌درنگ

و با تأکید آن را به کتابفروشی بهار در شهر اورمیّه سفارش دادم و با پی‌گیری مجدانه جناب آقای احمد یوسفی، مدیر کتاب‌شناس و کتاب‌دوست این کتابفروشی، اثر مذکور یک روز پیش از آغاز تعطیلات نوروز ۱۴۰۱ به دستم رسید اما همین که کتاب را با شور و اشتیاق فراوان برای مطالعه گشودم و خواستم نخست نام و مشخصات اصلی آن را به زبان انگلیسی بینم حیران و شگفت‌زده شدم زیرا در صفحه شناسنامه آن نوشته بود: این کتاب ترجمه‌ای است از:

Poetic and Politics of Iran's National epic, The Shahnameh, Mahmoud Omid-Salar, New York, Palgrave Macmillan, 2011.

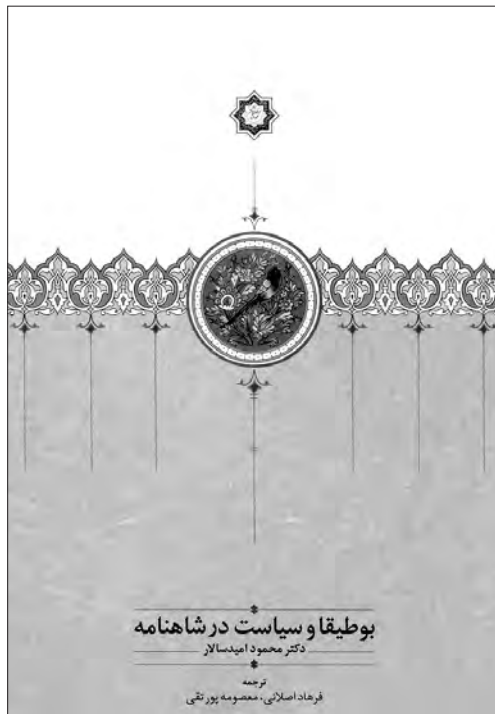
تعجب من از آن روی بود که این کتاب انگلیسی در بهار سال ۱۳۹۶ با نام بوطیقا و سیاست در شاهنامه به ترجمه آقای فرهاد اصلانی و خانم معصومه پورتنقی از طرف انتشارات بنیاد موقوفات مرحوم دکتر

محمود افشار با همکاری نشر سخن چاپ و یک سال بعد نیز برنده / برگزیده جایزه کتاب سال شده بود و حتی خود بنده نیز مقاله‌ای در معرفی و بررسی آن نوشته و در همین مجله جهان کتاب چاپ کرده بودم ولی همان کتاب دوباره با نامی دیگر ترجمه و چاپ شده و اکنون در پیش رویم بود!

مترجم محترم ترجمه تازه کتاب دکتر امیدسالار در پایان یادداشت مترجم - که خود ایشان «یاد و سپاس» نامیده‌اند - تاریخ تابستان ۱۳۹۳ را نوشته‌اند. بر این اساس این پرسش برای علاقه‌مندان و

نمونه ناپسندیده دیگر آن کتابی است که نشر جامی با نام الگوهای در دین شناسی تطبیقی، از میرچا الیاده و به ترجمه آقای عبدالرحیم گواهی چاپ کرده است. این کتاب همان اثر معروف رساله در تاریخ ادیان الیاده است که شادروان دکتر جلال ستاری در کمال شیوایی و دقت ترجمه کرده‌اند و انتشارات سروش چاپ نخستش را در ۱۳۷۲ منتشر کرده است. اگر نگارنده این کتاب را هم از نزدیک نمی‌دید فریفته نام تغییر یافته آن در ترجمه دوم می‌شد و به عنوان کتابی دیگر از الیاده که به تازگی ترجمه شده است، می‌خرید. چنان‌که بسیاری از کتاب‌خوانان نیز با همین گمان، هم ترجمه آقای دکتر گواهی و هم ترجمه آقای دکتر مصطفی حسینی را خریده و با آثاری تکراری مواجه شده‌اند.^۲

تردیدی نیست که نیت و هدف مترجم گرامی ترجمه دوم کتاب بوطیقا و سیاست در شاهنامه و نیز ناشر با اعتبار آن هرگز «گمراه کردن» پژوهندگان و دوستانشان شاهنامه نبوده است ولیکن چون ظاهر کار چنین نتیجه‌ای دارد و باعث شده است / می‌شود که بسیاری از خوانندگان با فرض انتشار کتاب تازه‌ای از دکتر امیدسالار آن را بخزند، پیشنهاد می‌شود مترجم ارجمند و ناشر محترم حتماً در این باره روشن‌نگری بکنند به‌ویژه که جناب آقای دکتر حسینی یا نشر هرمس در یادداشتی دیگر و جدیدتر - که تاریخش نزدیک به زمان نشر کتاب باشد - به دو نکته هیچ اشاره‌ای نکرده‌اند: یکی تغییر نام اصلی کتاب در این ترجمه و سبب آن و دیگر، انتشار ترجمه فارسی دیگری از آن چهار سال پیش از چاپ ترجمه کنونی. موضوع دومی که باید درباره این ترجمه طرح و بحث شود لازم بودن یا نبودن ترجمه دوباره کتاب بوطیقا و سیاست

در شاهنامه است. آقای فرهاد اصلانی و خانم معصومه پورتنقی که اولین بار این کتاب را به فارسی برگردانده و در ۱۳۹۶ چاپ کرده‌اند مقدمه‌ای بر ترجمه خویش نوشته‌اند که مؤرخ پنجم مهرماه ۱۳۹۵ است. خود دکتر محمود امیدسالار، نویسنده کتاب، هم مقدمه‌ای به تاریخ پنجم اسفندماه همان سال (۱۳۹۵) نوشته و تصریح کرده‌اند که سطر به سطر نوشته مترجمان را دیده و هر جا که لازم دانسته‌اند تغییراتی داده‌اند.^۳ بنابر این ترجمه فارسی کتاب به تأیید نویسندگانش متن انگلیسی - که خود در زبان و ادب فارسی صاحب نظرند - رسیده و به همین دلیل نیازی به ترجمه دوباره آن نبوده است.

اگر گفته شود که ترجمه تغییر نام یافته دوم - چنان‌که از تاریخ تابستان ۱۳۹۳ در یادداشت مترجم ارجمند برمی‌آید - دو سال پیش‌تر از ترجمه اول به پایان رسیده اما به دلیلی / دلایلی چهار سال دیرتر از آن منتشر شده است، پذیرفتنی نیست و مترجم گرامی می‌توانستند از چاپ ترجمه خود بگذرند تا کاری تکراری در حوزه شاهنامه‌شناسی عرضه نشده باشد. اگر هم استدلال شود که ترجمه قبلی این کتاب اشکالاتی دارد - که به نظر نگارنده این‌گونه نیست و فقط چند ایراد کوچک نگارشی و ویرایشی در آن هست^۴ - مترجم ترجمه جدید می‌توانستند به جای دوباره‌کاری، موارد درخور بحث را در قالب مقاله‌ای مطرح بکنند و از انتشار متن کامل کتاب آن هم

با نامی دیگر و عوض شده، بپرهیزند.

احتمال دارد مترجم بسیار ارجمند با شماری از خوانندگان گرامی بر این نظر باشند که انجام گرفتن دو یا چند ترجمه از یک کتاب و چاپ آن‌ها هیچ اشکالی ندارد و از سیاحت در یک حماسه را هم می‌توان از این مقوله به شمار آورد و آن را از ایراد «تکرار و دوباره‌کاری» مبرا کرد. نگارنده معتقد است اگر کتابی یک اثر ادبی (به شعر یا نثر) یا فکری - فلسفی باشد می‌توان آن را بارها و با قلم‌های گوناگون ترجمه و چاپ کرد چنان‌که مثلاً کتاب قلعه حیوانات جورج اورول را از ۱۳۴۸ تاکنون هشتاد و شش مترجم مختلف به فارسی برگردانده و منتشر کرده‌اند^۵ ولی اگر کتاب، اثری علمی و تحقیقی با موضوع مشخص و جملات / گزاره‌های اخباری و دقیق و روشن باشد، یک بار ترجمه

درست و دقیق آن به هر زبانی کافی است و چون کتاب بوطیقا و سیاست در شاهنامه دکتر محمود امیدسالار متنی علمی - پژوهشی است و یک بار هم به خوبی به فارسی ترجمه شده، ترجمه دوم / دیگر آن تکراری و غیرضروری است. نگارنده تقاضا می‌کند که اگر مترجم گرامی و ناشر محترم خواستند پاسخی / توضیحی برای این مقاله کوتاه بنویسند، در کنار روشن‌نگری درباره علت تغییر نام کتاب در ترجمه، لطفاً در این باره هم توضیح بفرمایند که با وضعیت فعلی نشر که کاغذ گران است چه دلیل / دلایل قانع‌کننده‌ای برای چاپ ترجمه‌ای تکراری در شمارگان پانصد نسخه وجود داشته است / دارد؟

مترجم ارجمند در یادداشت «یاد و سپاس» نوشته‌اند که ناشر محترم برای چاپ این ترجمه با دکتر امیدسالار تماس و از ایشان اجازه گرفته‌اند. از این روی حتماً باید اشاره شود که این تماس و کسب اجازه پیش از انتشار ترجمه اول کتاب ایشان یعنی قبل از سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و در همان ۱۳۹۳ (زمان پایان ترجمه دکتر حسینی) انجام گرفته است یا بعد از آن؟^۶ و اگر پس از آن بوده است آیا دکتر امیدسالار خودشان ترجمه و انتشار دوباره کتابشان را با نامی دیگر تأیید کرده‌اند یا خیر؟

چون نگارنده کتاب بوطیقا و سیاست در شاهنامه را پیش‌تر خوانده و نقدی نیز بر آن نوشته است، ترجمه جدید این کتاب را کامل نخوانده است اما در ورق زدن و بررسی گذرای آن نکاتی جزئی دیده که برای توجه مترجم گرامی و کسانی که این ترجمه را دارند، بدان‌ها اشاره می‌کند. در صفحه شناسنامه کتاب تاریخ تولد دکتر امیدسالار ۱۳۲۸ نوشته شده که باید به ۱۳۲۹ اصلاح شود. در پیشگفتار (ص ۴) محل کار نگارنده این سطور «دانشگاه ارومیه» نوشته شده که درست آن، «دانشگاه پیام نور ارومیه» است و در ترجمه قبلی (ص ۳۰) به همین صورت درست آمده است. در جمله «حماسه گونه‌ای از ادبیات حماسی است» (ص ۱۴) پیشنهاد می‌شود برای رفع حشو و تکرار، «حماسی» به «پهلوانی» تغییر یابد. در ترجمه پیشین (ص ۴۰) نیز «ادبیات پهلوانی» نوشته شده است. در جمله «تعجیل‌می‌افزایم» (ص ۲۲، یادداشت ۱۲) «تعجیل» در چنین مواردی در نگارش فارسی کاربرد ندارد و به جای آن «عجالتاً» نوشته می‌شود. در این جمله: «با در نظر گرفتن این زمینه فردوسی نمی‌توانست از مجازات منبع خود

نمونه، ر.ک: ص ۱۸۱) اعداد موافق با جهت نگارش و خوانش خط فارسی از کوچک به بزرگ / از راست به چپ نوشته شود یعنی مثلاً به جای سلطان محمود (۴۲۱-۳۸۷ ق) بهتر است این گونه بنویسیم: سلطان محمود (۳۸۷-۴۲۱ ق).

* استاد دانشگاه پیام نور اورمیّه

۱. ر.ک: سجّاد آیدنلو؛ «نقد و ردّ نظریات شرقی و غربی در شاهنامه‌شناسی»، جهان کتاب، س ۲۲، ش ۸ (پیاپی ۳۴۲)، آبان ۱۳۹۶، صص ۹-۱۵.
۲. برای آگاهی خوانندگان یادآور می‌شود که کتاب جستارهایی در دیوشناسی ایرانی، نوشته آرتور کریستن سن و ترجمه مرحوم دکتر احمد طباطبایی که انتشارات نگاه معاصر با ویرایش آقای فرهاد اصلانی در سال ۱۴۰۰ چاپ کرده همان کتاب آفرینش زیانکار در روایات ایرانی است که مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران دانشگاه تبریز در ۱۳۵۵ منتشر کرده است ولی این بار در چاپ دوم و ویراسته پژوهش کریستن سن نام کتاب مطابق با عنوان متن اصلی یعنی *Essai sur la demonologie iranienne* به درستی تغییر یافته و اصلاح شده است و نام آفرینش زیانکار در چاپ اول، انتخاب مترجم بوده است.
۳. ر.ک: محمود امیدسالار؛ بوطیقا و سیاست در شاهنامه، ترجمه فرهاد اصلانی و معصومه پورتنقی، (تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار و سخن، ۱۳۹۶)، ص ۱۹.
۴. برای دیدن نمونه‌هایی از این نکات، ر.ک: سجّاد آیدنلو، همان، صص ۱۴ و ۱۵.
۵. برای اطلاع از مشخصات این ترجمه‌ها و نام مترجمان، ر.ک: محمود آموزگار؛ «در حواشی کتاب در ایران» (۳۱)، بخارا، ش ۱۴۴، تابستان ۱۴۰۰، صص ۴۰۷-۴۱۲.
۶. دکتر امیدسالار در مقدمه‌ای که در اسفند ماه سال ۱۳۹۵ بر ترجمه آقای اصلانی و خانم پورتنقی نوشته‌اند هیچ اشاره‌ای نکرده‌اند که کتابشان را دو سال قبل از تاریخ این مقدمه، مترجمی دیگر به فارسی برگردانده‌اند و نشر هرمس هم با اطلاع و اجازه ایشان آن را چاپ خواهد کرد.

در امان بماند» (ص ۴۵) ترجمه درست نمی‌نماید و تعبیر «مجازات منبع» مبهم است. در ترجمه قبلی «... فردوسی نمی‌توانسته منبعش را جعل کند» (ص ۶۹) آمده که گویاست.

در این جمله: «شعر فردوسی تدریجاً به چنان درجه‌ای از محبوبیت و مقبولیت دست یازید که...» (ص ۱۰۰) به جای «یازید» باید «یافت» به کار بُرد تا معنا درست باشد. «دست یازیدن» و «دست یافتن» دو معنای متفاوت دارد و در اینجا منظور «رسیدن و دست یافتن» است. در جمله «بر اساس شواهد موجود می‌توان حدس عالمانه زد» (ص ۱۲۳). ترکیب «حدس عالمانه» دقیق نمی‌نماید و باید اصل متن انگلیسی دیده شود. آقای اصلانی و خانم پورتنقی «حدسی قریب به یقین» (ص ۱۱۳) ترجمه کرده‌اند. «شاهپور شهبازی» در (ص ۱۲۴) باید به «شاپور شهبازی» اصلاح شود. این جملات: «او به خواننده می‌گوید داستان سیاووخش می‌باید بعد از داستان انتقام سیاووخش بیاید که آن نیز به دنبال بازگشت کیخسرو از توران قرار بگیرد» (ص ۱۲۰) درست ترجمه نشده است. ترجمه درست از کتاب بوطیقا و سیاست در شاهنامه نقل می‌شود «در قصه سیاووخش، خوانندگان را آگاه می‌کند که به دنبال این داستان باید داستان کین سیاووخش بیاید و آن نیز باید با ذکر بازگشت کیخسرو از توران دنبال شود» (ص ۱۱۸). از این جمله: «گزارش غلطی از تاریخ این کتاب در مقدمه شاهنامه ابومنصور، که در رمضان سال ۳۴۵ به اتمام رسید محفوظ است» (ص ۱۳۷) چنین دریافت می‌شود که تألیف شاهنامه ابومنصور در سال ۳۴۵ ه.ق به پایان رسیده است در حالی که منظور ذکر تاریخ اتمام کلیله و دمنه است که در شاهنامه ابومنصور آمده «روایتی غلط از تاریخ تدوین این کتاب در مقدمه شاهنامه ابومنصور به جا مانده است که زمان اتمام این اثر را در ذی‌الحجه ۳۴۵ ذکر کرده است» (ترجمه آقای اصلانی و خانم پورتنقی، ص ۱۲۱). در این جمله: «فردوسی فردی متفکر و متعارض بود» (ص ۱۴۱) واژه «متعارض» چندان روشن و گویا نیست. در ترجمه قبلی (ص ۱۲۵) «درون ستیز» آمده است. در (ص ۱۴۸) تاریخ کتابت شاهنامه نسخه فلورانس از ۶۱۳ ه.ق باید به ۶۱۴ ه.ق اصلاح شود.

ترجمه این جمله: «اگرچه این آزمون دشوار معمولاً به "خوان هفتم رستم" نامبردار است اما در اکثر چاپ‌های این شعر در سنت نسخ خطی شاهنامه عنوان آن "نبرد رستم با دیو سپید" یا "کشتن دیو سپید به دست رستم" است» (ص ۲۱۵) به قرینه تعبیر «چاپ‌های این شعر در سنت نسخ خطی» دقیق نیست. ترجمه قبلی درست است: «گرچه این آزمون معمولاً به "خان هفتم" رستم معروف است و آن عنوان در بیشتر چاپ‌های شاهنامه آمده است اما نسخه‌های خطی شاهنامه معمولاً آن را تحت عنوان ... آورده‌اند» (ص ۱۷۷). عنوان فصل یازدهم «از هوسرانی و برکناری» (ص ۲۶۳) است. در ترجمه قبلی به جای «و»، «تا» آمده (از هوسرانی تا براندازی) (ص ۲۲۱) و به لحاظ معنایی و دستوری «تا» به جای «و» در اینجا درست‌تر است. این جملات: «دو گرایش موازی شاهنامه پژوهی غربی نشانگر بی‌عاطفگی و غروری است که این تحقیقات به سوی حماسه ملی ایران نزدیک می‌شود» (ص ۲۷۳) رسانیست. ترجمه پیشین روشن‌تر است: «دو جهت‌گیری موازی در شاهنامه پژوهی غربی نشان دهنده خشونت و تکبری است که در رویکرد این محققان نسبت به حماسه ملی ایران موجود است» (ص ۲۳۰).

در فهرست منابع (ص ۳۱۸) تاریخ چاپ دو مقاله دکتر امیدسالار در مجلات ایران نامه و ایران شناسی به میلادی نوشته شده است که باید همچون دیگر موارد در این دو نشریه به تاریخ شمسی باشد. همچنین پیشنهاد می‌شود در ذکر تاریخ آغاز و پایان یک رویداد (برای

از مجموعه ایران ما

جوان زیر نسر

روایات و ادبیات
فارسی

دوازده گفتار
به قلم ادیبان و
نویسندگان برجسته در
اهمیت فراگیری زبان
و ادب فارسی
برای جوان ایران

به کوشش و گردیش
مهران افشاری

چاه کتاب